

ERZİNCAN YÖRESİ ALEVİLERİ

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

Zaza-Kurmanç ve Türk kökenli Alevi topluluklarının kültür kuşağını oluşturan bir ilimiz de Erzincan'dır. 1998 Ekim sonu ve Kasım başlarında Alevi ocakları üzerinde bir alan araştırmasını yürütmüş bulunuyoruz. Daha ziyade Tercan ve merkeze bağlı köy ve beldeler bizzat ziyaret edilmek suretiyle bu toplulukların bakış açıları (frame of reference), örgütlenme biçimleri, toplumsal hiyerarşi ve kimlik yapıları üzerinde görüşme ve gözlemlerimizi belirlemeye çalıştık.

Daha önceleri (1990-1995 yılları arasında) Türkiye genelinde 17 il ve 45 Alevi Ocağı üzerinde bir alan araştırması yürütmüş, bunları kamu oyunun takdirine sunmuştuk¹. Alevi-Bektaşî Kimliği adlı bu kitabımızda, Akhisar/Manisa yöresinde yaşayan Tunceli ilimizden göç etmiş Beyobalı Zaza grupları üzerinde bir alan araştırması yapmış, Zaza kültürünü tanıtmaya çalışmıştım. 1985'de Tunceli ilimizde de bizzat Zaza halkıyla temaslarda bulunmuş, onları yakından tanıma olanağını elde etmiştim. 1995'de de Sivecek ilçesini ziyaret ederek, Zaza/Kurmanç farklılaşmaları hakkında kamu oyu yoklamalarında bulunmuşum. Bu ön bilgilerin ışığında bu defa, bizzat Zaza grupları arasında kalarak, onları yakından tanımaya, cemaatlar arası tutum ve zihniyetlerini tespit etmeye çalıştım.

Zaza gerçeğine, Osmanlı dönemi (7230) adet oymak, aşiret ve cemaatları arasında rastlamak mümkün olamamıştır². Cumhuriyet döneminde de ancak 1965 Nüfus Sayımı tablosunda ilk kez Zaza varlığına yer verildiğini görmekteyiz. Kuşkusuz, bu oluşumda, Batı sosyolojisinde 1950'lerden itibaren yer almaya başlayan kimlik arama ve aidiyet şuuru (community-feeling) ile 1960'larda başlayan dış göçlerin yoğunluk kazanmasının etkisi düşünülebilir. Ayrıca, 1961 yılında dönemin cumhurbaşkanı ve başbakanı Cemal Gürsel'in önsözünü yazarak yayınlattığı M. Şerif Fırat'ın Doğu İlleri ve Varto Tarihi'nin de rolü unutulmamalıdır. Fırat, bu eserinde Tunceli yöresi Zaza topluluklarının tarihçesini inceleyerek önemli görüşleri ileri sürüyordu. Ona göre, Tunceli ilimizde yaşayan Hormekliler, Lolanlılar birer Zaza halkı olarak tamamıyla Türk boylarından-

¹ Orhan Türkdoğan, *Alevi-Bektaşî Kimliği*, 1995, Timaş Yayınları, İstanbul

² Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak-Aşiret ve Cemaatler*, 1979.

dır³, Zazaca da tamamıyla Kurmanca (Kürtçe) dan farklı bir dildir. Bu eserde, Şeyh Sait aracılığı ile Zazaların Nakşiliğe yönlendirildiği, Zazaca'da pek çok Türkçe sözcüğün şiveye göre değiştirildiği örnekleriyle açıklanmaktadır. Muhtemeldir ki, 1965 Nüfus sayımı tablosunda bu yayının etkisi vardır. Ayrıca, bu sayımda etnik gruplara yer verilirken Kürtçenin yanında Kırmancı sözcüğüne de değinilmiştir. Oysa, Kürtçenin: Sorani, Gurani ve Kurmanci olmak üzere üç lehçesi bulunmaktadır. Böylece, DİE nüfus tablosunda önemli ölçüde yanlışlıklara rastlıyoruz. İller itibariyle dillerin dağılımı çizelgesine gelince, Zazaların yoğun olarak bulunduğu arasında: Diyarbakır, Bingöl, Elazığ ve Adıyaman ön sırayı tutmaktadır. 1965 verilerine göre, Diyarbakır en çok Zaza insanın yerleşim alanını teşkil etmektedir⁴.

Şerif Fırat, Kormanco veya Kırmancı'ları Yavuz Selim tarafından İç Anadolu'dan kaldırılıp Doğu illerimize iskân ettirilen Türkmen aşiretleri olduğu görüşündedir. Gerçekte Osmanlı iskân politikası "aşiretlerin şekaveti" üzerine dayanıyordu. Gerek 17. yüzyıl sonları gerekse 18. yüzyılda yürütülen iskân girişimlerinde:

- a) Harap ve boş yerleri imar etmek ve yeniden tarıma açmak,
- b) konar-göçerlerin yerli halka zarar vermeleri gibi unsurlar yanında,
- c) şekavetin önemli yer tuttuğu bilinmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun asabiyyeye (kavim bincine) önem vermemesi, ümmet kavramını "tüm müslümanları kardeş telakki etme" anlayışı yanında, aynı zamanda "kavmini tanıma ve sevmeye" buyruğunu da içerdiği zihniyetini dışlamasından ötürü birçok Türk kökenli aşiret ve toplulukların Kürtleşmesi bu kategoride düşünülmelidir. Ziya Gökalp'in "Türkmenlerin Kürtleşmesi" diye belirlediği gerçek de budur. Keza Anadolu Selçuklular sonrası Türk birliğinin boy-oymak ve cemaatlar halinde parçalanması, bunların bir kısmının Hıristiyanlaşması (Karamanlılar, Ortodoks Türkler ve Gagauzlar gibi), bir kesiminin de çok önceleri Yezidileşmesi ve Yahudileşmesi de gözönünden uzak tutulmamalıdır.

Şerif Fırat Hormekli, Alikan ve İzoli gibi büyük aşiretlerin aslında Türkmen olup, Osmanlı'nın iskân politikası yüzünden kürtleştiği görüşüne geniş yer vermektedir. Keza, Şerefname. eskiden bir Dersim ilçesi olan Çemişkezek'i yöneten ailenin Selçuklu soyundan olduğunu ileri sürüyordu⁵. Martin van Bruinessen, Kürtçenin bir İrani dil olduğunu, çok sayıda lehçeleri bulunduğunu ileri sürmekte, Kurmanci'yi Kuzey-Batı lehçesi, Soraniceyi Güney lehçeleri, Sinei, Kırmansahi ve Leki gibi lehçeleri de Güneydoğu lehçeleri olarak belirlemektedir. Zazacayı da (Dimili de denir) bir başka İrani lehçe olarak belirtmektedir. Oysa, kendini bir Zaza Türkü olarak tanıtan M. Şerif Fırat, "biz bugün Zaza dilini incelerken, bunun pek eski Türkçe sözcüklerle dolu bulunduğunu ve Zazacayı konuşanların ağızlarından pek çok Türkçe sözcükler çıktığını görüyoruz" demektedir⁶.

Bir zamanlar Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucusu olan Dr. Şükrü Sekban 1933 yılında Pariste yayınladığı La Question Kurde adlı eserinde yapılan Orkunca, Kürtçe (Kurmanca-Azaca) ve Türkçe karşılaştırmalı bir araştırmasında günümüz türkçesinde konuşulmayan fakat Orkun anıtlarında geçen ortak sözcüklere dikkatimizi çekmiştir. Sekban,

³ M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, s. 281, 4. Baskı, 1981, Ankara.

⁴ Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü: 1691-1696, 1968, s. 27-52. Keza, Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri, 1988, İstanbul.

⁵ Martin Van Bruinessen, Ağa-Şeyh ve Devlet, Özge Yayınları, s. 183, tarih yok.

⁶ M. Şerif Fırat, a.g.e., s. 24, 232.

günümüz kürtçesinde konuşulan, fakat sadece Orkun anıtlarında geçen bu sözcüklerin bir kısmına değinmektedir. Örnek olarak Apo'ele alınmaktadır. Bu sözcü Orkun anıtlarında amca karşılığındadır, ancak günümüz türkçesinde biz arapçadan dilimize geçen amca sözcüğünü kullanılmaktadır. Oysa Kürtçe de ise amca yerine "Apo" sözcüğü kullanılmaktadır. Sekban'a göre, "Apo sözcüğü Orkun kitabelerinde APA şeklinde geçmekte ve büyük baba anlamında kullanılmaktadır"⁷.

Vaktiyle De Groot Die Hunnen adlı eserinde: "Oğuz Han'ın 24 Oğuz torunundan birisinin adı "Kürt"müş. Gene bu Alman Profesöre göre: "Orhun anıtlarında-bu çok ilginç, ben öbüründen fazla etkilenmedim de bu beni çok ilgilendirdi. Bugünkü Anadolu türkçesinde bulunmayan, ama bugünkü Anadolu Kürtçesinde bulunan 532 sözcük varmış. Bunu De Groot bizzat kendisi tespit etmiş⁸. The Hunnen adlı eserinde De Groot şu sonuca varıyor. "Kürtler, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerden daha önce gelmişler ve Farsçanın etkisinde kalmışlardır. Bu nedenle de dilleri arasında büyük bir fark oluşmuştur. "Ahmet Taner Kışlalı, De Groot'tan bu örneği naklettikten sonra, şu sonuca varıyordu: "Benim dikkatimi çeken bir nokta da, Kürt ve Türk sözcüklerinin benzerliğidir. Bu benzerliğin çok rastlantısal olmaması gerekir diye düşünüyorum"⁹.

1850'lerde Erzurum yöresinde araştırma yürüten Rus konsolosu Alexander Jaba Kürtçede (8307) sözcük bulmuş, bunun (3080) ninin Türkmence, (2640) nın Farsça ve (2000) nin de yeni lisanda Arapça olduğunu tespit etmiştir. Jaba'ya göre "Kürtçe diye bir özgün dil yoktur, üç dilin karışımı olan bir lehçe vardır".

Günümüzde, Strazburg Üniversitesinden Japon dil bilimci Goishi Kojima ülkemize geliyor ve uzun bir süre kalarak Kurmanci ve Zazaca üzerinde araştırma yapıyor. Sonuç olarak araştırmacı, Kurmanci ile Zazaca arasında hiçbir benzerliğin bulunmadığını, aksine Türkçe ile Zazaca arasındaki benzerliğin Kurmançî ile Zazaca arasındaki benzerlikten daha fazla olduğunu ileri sürüyordu¹⁰.

Türk Ocakları Müfettişliği'nin yürüttüğü 1. 1. 30 (1930 olmalı) Diyarbekir manşetli (18) daktilo sayfalık Dördüncü Umumi Raporunda: "Burada her cinsten cemaat, her temayülde insan bulmak güç değildir. Ancak komşusunu görebilen düz damların herhangi birinden Katolik, Protestan, Süryani, Gregorian, Asuri ve Gildani çan kuleleri ile Havra kubbesini, müslüman minaresini görmek kabildir.

"Pazarında Türkçe, Arapça, Zazaca, Kürtçe, Ermenice, Süryanice, Arnavutça ve Boşnakça konuşmalar duyarsınız (. . . .) Ancak çokluğun ana dili Türkçedir". Araştırmacıya göre, Diyarbekir mıntıkası, Kulp ve Lice de Zazalığa dayanır. Bu Zazalar Palo ve Darahinidekilerin aynı ve Dersimdekilerin tamamıyla zıddıdır. Lisanları kaba ve işlenmemiş dağ lisanıdır. Biz bu lisana veya lehçeye Azaca diyoruz. Eski Tacik diliyle çok yakın ve sıkı bir karabeti olsa gerektir. Zaten bendenizce Şafii ve Alevi bütün Zazalar İranileşmiş Türklerdir. Dersimlilerle alakadar kadim bir ilamda zaten onlardan Tacikler diye bahsedildiğini işitmiştim. Harzemliler ve Tacikler Moğolların müslümanlığından sonra Şiilikleri ve Kızılbaşlıkları yüzünden daima takip ve tecavüz görürdü. Bu husus başka raporlarımda kısmen izah edilmişti.

⁷ Ş. Sekban, Kürt Meselesi, 101-102, 1979, Kon Yayınları

⁸ Taner Kışlalı, Ulusal Bütünleşme Sorunu: Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, Sosyoloji Derneği Yayınları, s. 26-27, Cilt: I, 1994, Ankara

⁹ A. Taner Kışlalı, a.g.e., s. 148. Keza, Orhan Türkdoğan, Güney-Doğu Kimliği: Aşiret-Kültür ve İnsan, s. 148, 1998.

¹⁰ A. Taner Kışlalı, a.g.e., s. 25.

“Zazalar Kürttürler, bizim Kürt bildiklerimizin ismine gelince, onlar Kırmançtır. Merhum Ziya Gökalp, Zazalara (Kirt) denildiğini söyler”. . Görülüyor ki, Zazalar üzerindeki ilk araştırmalar Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Burada, Mustafa Kemal’in temsil ettiği milliyetçilik hareketi, Asyatik Türk Tarih ve Türk Dil tezlerine yönelik eğilimleri ve Türk Ocağı’nın benzer paledeki çalışmaları, Doğu ve Güneydoğu yöresinin bilimsel bir çerçevede aydınlatılmasının ilk örneklerine rastlamaktayız. Ancak, Atatürk’ten sonra bu tür bilimsel araştırmalara ara verilmiş, Türk Hümanizması ve Anadolu Uygarlıkları adı altında Batılı dünya görüşü ve değerlerine, özellikle Greko-Latin kültür teorilerine yönelinilmiştir.

Başlangıçta da belirttiğimiz üzere, Güneydoğu yöremiz Kırmanç ve Zazaca konuşan toplulukların odak noktasını oluşturmaktadır. Türk sosyoloji ve antropolojisi, teorik çerçevesinden kurtularak yörenin sosyal dinamiklerine eğilmek durumundadır. Özellikle, bölge üniversitelerinin bu gruplar üzerinde aydınlatıcı, bilimsel içerikli araştırmalar yürütmeleri zorunluğu vardır. Bu yörede yaşayan aleviler-Türkiye genelinde gözlemlendiği üzere Türk kültürünün önemli kodlarını taşımakta ve bunları muhafaza etmektedir.

Tercan ilçesi Ağbasar Zazaları üzerinde ilk araştırmayı yürüttüğümüz cemaati teşkil etmektedir. Bu Zaza Alevileri, kendilerini Kurmançça (Kürtçe) konuşanlardan ayırmaktadır. Her iki lehçe (dil) üzerinde yürüttüğümüz örneklerde iki dil grubu arasında önemli farklılıklar bulunduğunu bizzat ortaya koyduk. Hem Kürtçe hem de Zazaca konuşan kişileri bir araya getirerek bu farklılaşmayı kayıta da geçirdik. Siverek, Tunceli, Beyoba Zazaları arasında da benzer sonuçları almıştık.

Bu üç örnekte görüldüğü üzere, Kürtçe ve Zazaca konuşanların birbirini anlamadıkları açıklığa kavuşmuş bulunmaktadır. Az da olsa köyde her iki dili konuşan ve anlayanlar var. Hatta Siverek Zazaları ile Kurmançlar arasında yakın zamanlara kadar (1990) kız alıp kız verme geleneği de yokmuş. Son yıllarda tek tük de olsa bu ilişkiler başlamış bulunmaktadır.

Ağbasar Zazaları aynı zamanda kendilerinin Çarekli (Çarikli) aşiretine mensup olduklarını belirtiyorlar. Yaşlı kişiler, Çarekli’lerin daha ziyade Tunceli, Kığı, Pülümür ve Tercan’da yerleştiklerini, Tercan’da ise yoğun bir topluluğu oluşturduklarını ileri sürüyorlardı. Başbakanlık Arşivi Belgelerine göre, Çarıklı (Çaruklu-Çarıklulu) Yörükân taifesindedir¹¹. Aşiret Mersin, Kütahya, Niğde ve Erzurum yörelerine kadar yayılan bir sosyo-kültürel dağılımı sergilemektedir.

Görüldüğü üzere, Ağbasarlar Yörükân taifesine mensup bir Asyatik topluluktur. Günümüzde aşiretler arasında kimlik arama ve cemaat aidiyet duygusu güçlenmeye başlamıştır. Nitekim 26 Temmuz 1995 günü, Fettahoğlu aşiret mensupları 500 yıl önce Orta Asya’dan geldiklerini kabul ederek Maraşta toplanmışlar ve soyadlarını aynen kullanmaya karar vermişlerdir. Alâiye, Kilis Maraş sancakları ile, Adana ve İçel sancaklarında yaşamış bulunan Fettahoğulları (Fettahlu) da yine aynı belgeye göre, Türkman Yörükân taifesindedir.

Aşiretlerdeki bu kimlik çizgisine beliren aidiyet bilinci yanında, özellikle Urfa yöresinde parçalanmış aşiretlerin güçlü aşiretlere katılmak suretiyle büyümeleri olayına da rastlamaktayız. Sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler her ne kadar eğitim süreciyle kentleşme ve sosyal hareketliliği güçlendiriyorsa da , aşiret gerçeği cemaatlarda silinmiyor. Aşiret, bir sosyal olgu olarak niteliğini sürdürmekte ve kimliğini korumaktadır.

¹¹ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 292.

Ağbasarların pirleri veya seyyitleri ise Kureyşli (Kureyşanlı) aşiretindenmiş. İleri gelenlerinin ifadelerine göre, aşiretin Kureyşanlı olmalarının nedeni Hz. Ali ve Oniki İmam soyundan geldikleri anlamını taşımasındandır. Burada bir noktaya dikkati çekmek gerekir. Osmanlı arşivlerinde Kureyşanlı değil de Kuranşalı (Kuranşalu) aşiretine raslamaktayız. Kanımca, aşiretin kökeni de buradan gelmektedir. Kuranşalu'lar da yine belgelere göre, konar-göçer olup Türkman taifesindedir. Konya'dan Sivas sancağına kadar uzanan bir alanda yaşadıkları bilinmektedir.

Ağbasar Zazalarının pirleri Ali Yıldırım şu anda Sarıgazi (İstanbul) de oturmaktadır.

Ali yıldırım, bir Zaza piri olarak aynı zamanda Akçadağ (Malatya) Köy Enstitüsü mezunudur.

Pir'in uzak oluşu , dayanışma bağlarının zayıflaması, göçler, terör ve benzeri olaylar cemaatta Alevi töre ve geleneklerinin dilenilen oranda gerçekleştirilmesini engellemektedir. Bu nedenle, Cem ve Görgü âyinlerini düzenli bir biçimde uygulamadıklarını topluluk dile getirmektedir.

Ağbasarlar, bir Zaza grubu olarak Kurmançlar (Kürtler) ve Sünnilerden kız-alıp-kız vermiyorlar. Ancak, Alevi olanlarla bu tür sosyal ilişkilerini sürdürmektedirler. Alevi-Bektaşî Kimliği adlı eserimizde de benzer sonuçlara varmış bulunuyoruz. Doğudan-Batıya, Kuzeyden- Güneye Türkiye genelinde bu tür bir toplumsal kast güçlü bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

Ağbasar Zazaları arasında Cem ve Görgü merasimlerinin istenilen düzeyde olmaması Musahiplik (ahiret kardeşliği) gibi önemli bir dayanışma sürecini de etkilemektedir. Yer yer rastlanılan musahipler arasında da töre gereği kız-alınıp verilmemektedir. Bu bir cinsiyet yasağı (insect taboo) dır.

1998 Mayıs ayında Mersin Dalakdere köyündeyiz. Dalakdere, merkez bir köy olup Mersin'e 14 km. uzaklıktadır. 100'ü Sünni, 500'de alevi olmak üzere 600 nüfuslu bir köydür, Dalakdere. . . Köyün ortasından bir köprü geçmekte ve köyü ikiye bölmektedir. Köprünün Toroslar tarafı Tahtacı, güneyi ise Doruklu (Cebel) Sünnidir. Çok eski bir yerleşim alanı olmakla beraber bugüne kadar iki topluluk arasında en ufak bir kız-alıp verme olayına raslanmamıştır. Dalakdereliler, kendilerini alevi-bektaşî olarak kabul ediyorlar. Tahtacılar da cem evi yok, musahiplik de uzun süredenberi uygulanmıyor. Tahtacılar gelin gelen hanım, bize aynen şöyle diyordu: "Bu köyde sünnilik ne de Alevilik var. Sünni camiye itibar etmiyor, alevi de cem evine. Durum bu". . Anneleri Mazluma hatun da 100 yaşında, bizi baygın gözlerle izliyor. Altmış yıl önce Mazluma hanım musahip olduğunu, düşkünlüğün bulunduğunu, hatta düşkün hanesine ateş verilip-ateş alınmazdı. Şimdi bunların hepsi kalktı, hiçbir töre ve geleneğe riayet edilmiyor. Daha doğrusu alevilik yaşanmıyor".

Dalakdere Tahtacıları, bütün bu farklılaşmalara rağmen Şaman töre ve geleneklerini korumakta devam etmektedirler. Loğus halinde çocuğun yüzüne kırmızı yazma örtülür, anne de kırmızı bir bezle başını bağlar. Su "al" karısı için bir koruyucudur. Çocuk kırkına basınca kırk taş toplanır. Bazan da yaprağını (donunu) dökmeyen ağaçtan kırk yaprak toplanır. Sonra bir tas içindeki suya atılır. Çocuğun yıkanacağı zaman suyuna bu tılsımlı sudan kırk kaşık su karıştırılır ve başına dökülür. Buna kırklama denilir. Bilindiği üzere "kırk" sayısı Eski Türklerde kutsaldır. Kürşad'da kırk kişilik süvarisi ile Çin sarayına hücum etmiş ve beyi kurtarmıştır. İşte Dalakdere alevilerinde gözlediğimiz "al bastı (urassa) inanç sistemi yanında kırklama geleneğinin kültür kodları da bunlardan ibarettir. Fevziye Gönte (Kunte) ye soruyoruz: "Alevi-Sünni anlaşmazlığının sizce nedeni nedir?Sünni gelin Fevziye Gönte (anlamı kılıç kılıfı imiş) : "Sünniler, Alevileri müslüman saymıyorlar, onları dışlıyorlar"diyordu.

Ülkemiz, gerçekte bir sosyal kast yaşantısına maruz kalmış bulunmaktadır. Günümüzde Alevi nüfusu on milyonu aşmaktadır. Çoğunluğu sünni olan bir toplumda , on milyonun üstünde bir grubun, evlenme gibi katılımcı bir ilişkiler sistemini başlatamamış olmaları düşündürücüdür.

Alevi ve Sünni cemaatlar, her şeyden önce Asyatik kökenli gelenek ve törelerimizin ortaklaşa paylaştıkları insanlar olmaları nedeniyle, geçmişin tarihsel hatalarından bir an önce kurtulmaları gerekir. Allah, Peygamber ve Kur'an gibi İslamın üç temel değerlerinde birleşenlerin ayrılık ve gayrılıkları söz konusu olmamalıdır.

Ağbasar Zazaları, musahiplik gibi kirveliğe de büyük değer vermektedirler. Musahiplik nasıl cinsiyet yasağı teşkil ediyorsa kirvelik de aynı toplumsal rolü oynamaktadır. Kirve ve musahip olanlar birbirini kardeş telakki ederler, birbirinden kız alıp vermezler. Ancak, kirve ve musahip olanlar birbirinin evlerini, eşyalarını malları gibi kullanma haklarına sahiptirler. Çünkü, ailenin bir ferdi gibi kabul edilirler.

Görülüyor ki, Alevi kültüründe bir kısım töre ve gelenekler topluluğu birbirine kenetlerken, bir kısım töreler de cemaatlar-arası farklılaşmayı etkiler niteliktedir. Hatta, alevi cemaatin da raslanılan düşkünlük olgusu da "eline, beline ve diline" bağlı olmayan insanları cemaat dışı kabul eder. Dalakderesi Tahtacıları'ndan yüz yaşını idrak eden Mazluma nine bana: "Eskiden güçlü bir düşkünlük vardı. Hiç kimse bu düşkün olanlardan ateş bile almazdı " diyordu.

Ağbasar yöresinde başlıca Zaza köyleri şöyle sıralanabilir: Oğulveren (Kefrenci) , Güzbulak (Pelegöz) , tepebaşı (Parsinik) , Başbudak (Haçköy) , Yaylım (Pardi) ve Esenevler mezarası.

Ayrıca, Ilısu (Çerme) ya bağlı Yukarı İğki (Tepecik) de de, 1877 savaşı sonucu Kars'tan gelip yerleşen ve Zazaca-Kürtçe konuşan topluluklara da raslanmaktadır. İğki veya Tepecik bir mezradır. Ziyaret ettiğimizde, Doğu ve Güneydoğu'daki göçler nedeniyle 6 hanelik bir köycük durumunda kalmış. Mezrada yaşayanlar, Kurmanç olduklarını ve Şafi mezhebine mensup bulduklarını ifade ediyorlardı. Muhtar Dursun Koçak, kimliğini böylece belirttikten sonra, kendi kabilesinin Hamok, eşinin ise Lolanlı aşiretine mensup bir Alevi olduğunu açıklıyordu. Güllü hanımın 11 çocuğu var, mezranın terkedilmiş ortamı içinde bir yoksulluk savaşı veriyordu. Kendisine: "Çocuklarını Alevi mi yoksa Sünni inançla mı yetiştireceksiniz"sorusunu sorduğumda, cevabı kesindi: "Çocuklar erkek soyundan gelmeleri nedeniyle kendilerini sünni kabul etmek durumundadırlar. "Güllü hanım ekliyordu: "Ben de kocama uydum, sünni oldum". Ancak, Güllü hanım Muhtar Dursun Koçak'la kaçarak evlenmesi nedeniyle, aşireti nezdinde "düşkün" kabul edilmiş. Bir süre sonra, aşiretini ziyaret etmiş, annesi ve babasının ellerini öpmüş, dedeye İkrar vermiş ve düşkünlüğünü kaldırmıştır. Lolanlı Güllü hanım Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olduğunu da unutmuyordu.

Tercan yöresinde cemaatlar arası bazı kavram belirlenmelerine rashiyoruz. Öyleki, Zaza Aleviler, Şafi Sünnilere "Kürt" derken, Kürtler de Zazalara "Kurmanç" tarzında atıfta bulunmaktadırlar. Bu tür bir yaklaşım, aslında tarihsel bakış açımızın bir sonucudur. Zazalar, Osmanlı arşiv belgelerinde bile yer almamakta, adeta Kurmançlarla özdeşleşmiş bir durumdadırlar. Hatta, Cumhuriyet döneminde de benzer hata işlenmiş, 1965'e kadar olan nüfus sayımlarında Zazalara yer verilmemiştir. Ege yöresi Alevileri de sünnileri "Türk" olarak çağırırmaktadırlar.

Alevi-Bektaşî Kimliği adlı alan araştırmamda : Alevinin-Aleviye, Sünni'nin Aleviye, Alevi'nin Sünni'ye, Alevi-Sünni üniversite öğrencilerinin birbirine bakış açıları, ayrıca Sünni köy-Alevi köy karşılaştırmaları ve kalıp yargıları ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştı. Bu tür bir yaklaşım, etnisiti sorununun çözümlenmesinde gerçekçi bir

yaklaşım biçimidir. Eğer, etnik gruplar arasında önemli farklılaşmalar, kast türü yapı-sallaşma biçimleri varsa en akılcı metodik çözüm yolu bu kalıp yargıları (stereo-types) belirlemektir. Bu araştırmada da benzer yöntemi uyguladım. Bunun için de, Tercan'a 20 km. uzaklıkta 30 hanelik sünni bir köy olan Gökteş'i tercih ettik. Böylece, bir sünni merkez köyün bir alevi merkez köye yönelik bakış açılarını ortaya koymak, toplumsal bütünleşme (imtizaç) yollarını hazırlamaktır. Gökteşli Bin Ali, öteki sünni köyler gibi "Aleviye kız verip-kız almaya yaklaşıyor". Bunun için de gerekçe olarak onların "namaz kılmadıklarını, mum söndü yaptıklarını"ileri sürüyordu. Benzer ön yargılar tüm sünni köylerde yaygındır. Aydın ili Yenipazar ilçesine bağlı sünni Direcik köylüleri de komşuları Alamut Alevilerinin "mum söndü yaptıkları, gusül bilmedikleri, yıkanmadıkları" gibi nedenlerle evlenme ilişkilerine girmediklerini açıklamışlardır.

Görülüyor ki, tarihimizden kaynaklanan, özellikle "Oğuz-Türkmen" ikiliği biçiminde yerini alan bir yapılaşma Selçuklu ve Osmanlıdan beri Alevi cemaatını dışlamış, iki grup arasında derin nefret ve kin tohumlarının ekilmesine yol açmıştır. Aslında, Alevi ve sünni topluluklarının bakış açıları (frame of referance) bu yanlış algılamalar ve tarihsel oluşumdan kaynaklanmaktadır. İki topluluk arasındaki uyumun veya imtizacın sağlanmasında bu kalıp yargıların bilinmesi, incelenmesi ve tasfiyesi gerekir.

Gökteşlileri de aynı çizgide görmekteyiz. Gökteşliler önceleri Alevilere (Kürt) derlermiş, sonraları Aleviler kürtlüğü kabul etmediklerinden, biz "Aleviyiz "dediklerinden, şimdi bizlere (şafilere) "Kürt" diyorlar. İki grup da bu tarihsel gerilimlere ve yarılmalara rağmen, iyi ilişkilerini sürdürmektedirler.

Zaza Alevilerinin Erzincan yöresinde önemli bir yoğunluk alanları da Çağlayan'dır. Çağlayan, merkeze 26 km. uzaklıkta merkez beldedir. Hemen yakınında bir diğer zaza Alevi beldesi de Mollaköy'dür. Değirmenli ve Karataş da Zaza-Sünni karışımı Çağlayan'a bağlı birer merkez köydürler.

Çağlayan, yaklaşık 2500 nüfuslu olup sadece 10 hanesi Sünnidirler. Zazalar Çağlayan yöresinde Kürtlere "Kırdaş" diyorlar ve böylece onları kendilerinden ayırıyorlar. Gerek Zaza-Alevi gerekse Sünni kültür sahalarında toplulukların kendilerine uygun atif sistemleri oluşturmaları etnisiti duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerekir.

Çağlayan beldesinin Cumhuriyet, Atatürk, Şelale, yamaçlı ve Erdene adlı beş de mahallesi vardır (Bir köy belediyeye bağlı olunca mahalle olarak çağrılır) . Ayrıca, Çağlayan'a köy olarak bağlı bulunan 10 kadar da köy vardır. Bunlar sırasıyla Değirmenli, Yalınca, Günbaşı Tatlısu, Karataş, Küçükadağan, Mertekli, Kalecik, Girlevik ve Derebaşı'dırlar. Bunlardan sadece Yalınca sünni-alevi karması, ötekilerinin hepsi Zaza alevileridirler. Zazalar, burada türkçe konuşan "Zaza-olmayan "Alevileri de "Türkmen" olarak çağırırlar. Yörelere göre, cemaatların birbirlerine olan kavram yakıştırmalarının tarihsel bir nedeni olması gerekir. Bunun da başında Osmanlı patrimonyal yönetiminin heterodoks gruplara olan eğilimleri, değişik dönemlerde yürütülen iskân politikaları, yerel ayaklanmalar ve iç-dış güçlerin ayrımcı yönelimlerinin payı büyük olsa gerek.

Çağlayan belediye başkan yardımcısı Ali Rıza Işıklı aslen Arıgli aşiretine mensup bir Zaza-Alevi olduğunu vurguluyordu. Arıgli aşiretine 7230 adetli Başbakanlık Arşiv belgesinde raslayamadık. Ancak, Arıklı aşiretinin Yörükân Türkmenlerinden olduğu kayıtları arşivde yer almaktadır. Aşiretin Çağlayan'daki miktarı da 100 kadardır. Rıza Işıklı, "Biz aşiret olarak (mürripiz) yani talip durumundayız. Ocak olarak da Babamansur ocağına bağlı olduklarını belirtiyor. Aynı zamanda, Işıklı "Mürrip-talip" olmamız nedeniyle de (ocaklama) yani "dedelik" kimliğini taşımaktayız" diyordu. Dede-

lik veya Ocaklama durumunda olanlar aşiret dışıdır. Bir aşirete mensubiyetleri söz konusu olamaz. Her Zaza insanı, doğumu ile aşiret ve ocak kimliğini de birlikte yeryüzüne getirmiş olmaktadır. Ancak, Ocaklama yani dedelik aşiret dışılığı gerektirir. Burada , aşiret-dışılık bir statü yükselmesi, yeni bir üst kimlik kazanılması anlamında olsa gerek, yoksa aşiretin koptuğu veya dışlanmış olduğu gibi bir anlam taşımaz.

“Ocaklama” durumunda olanlara aşiret saygı duyar, talipleri yani “mürripleri”olanları gelir ellerini öperler. Işıklı’ya göre, “yakın zamanlara kadar aşiret mensuplarıyla “Ocaklama” yani “Dedeler” arasında kız-alıp vermeseler bile söz konusu değilken, son yıllarda bu bağlarda da yer yer çözümler gözlenmektedir”. Hemen hemen tüm alevi cemaatlarında gözlenen bu cinsiyet yasağı (insent-taboo) geleneği bir toplumsal hiyerarşi, bir statü farklılaşması ortaya koymakla beraber geçerliliğini korumaktadır. Nitekim, Bektaşiliğin Osmanlı toplumunda şekillenmesi ve yapılaşmasında önemli bir rol oynayan Dimetokalı Balım Sultan , bir Rum anneden doğmuş olması nedeniyle , Bektaşilik erkânının bozulmaması niteliğini gözönüne alarak hiçbir zaman evlenmeyi düşünmemiştir. Ocaklama, aslında soyluluk veya seçkin bir gruplaşmaya yönelmektedir!

Çağlayan Belediye başkanı Işıklı’ya göre, yine bir musahipin, bir kirvenin çocukları birbirleriyle kız alıp veremezler. Aksi takdirde düşkün sayılırlar. Alevilik inancında düşkün olmak, “alevilikten” dışlanmak demektir. Zaza Aleviler, Kırdışça (Kürtçe) konuşan alevilerle kız-alıp verebilirler. Ancak, bir sünni ile bu mümkün değildir”. Alevilik ve zazalık bir etnisiti unsuru olarak yörede gruplaşmalara, sosyal kast oluşumlarına yol açmaktadır. Alevi olmak, ortak bir paydadır, hem Zazayı hem de Kırdış bütünüştirebilmektedir.

Öteki zaza gruplarda gözlediğimiz üzere Çağlayan zazalarında da Kirvelik bir statü unsurudur. Işıklı: “Bize göre, kirve (Zazaca keura) kardeşten ileridir. Bu nedenle musahiplikte olduğu gibi Kirvelikte de kız-alınıp verilemez. Görülüyor ki , musahiplik ve kirvelik bizde çok önemlidir. Kökeni inkırarlık, yani kirvelik ve musahiplikte kişilerin biraraya gelmeleri anlamını taşır”. . Zaza Alevilerinde, musahiplik ve kirvelik bir anlamda cemaatlaşma veya toplumsal dayanışmayı, birlikteliği sağlamaktadır. İşte bu dayanışmanın adı da inkırarlıktır.

Yapmış olduğumuz Türkiye genelindeki araştırmalarda Aleviliğin doğuştan, Bektaşiliğin de intisap yolu ile oluştuğunu açıklamıştık. Bu husus, iki grup arasındaki önemli farklılaşmayı ortaya koyuyordu. Ancak, Işıklı’ya göre: “Talip ve Ocaklama da kökenden gelmekte, yani doğuştandır, sonradan kazanılamaz. Musahiplik ise sonradandır. Bektaşilik, bu açıdan da Alevilikten ayrılır. Bektaşilerde Baba ve dede gibi mertebeler seçim yolu ile sağlanmaktadır. Bu yönü ile Bektaşilik, Aleviliğe nazaran daha demokratik bir niteliği taşır. Işıklı’ya göre: “Biz Zaza cemaati olarak Sünnilerden kirve yapmayız, kirvenin de Alevi olması gerekir. Kırdış-Zaza olması gerekmez , yeter ki (Alevi) olsun o kadar”.

Zazalarda toplumsal saygınlığı (hiyerarşiyi) Işıklı şöyle sıralıyordu: İlk basamak talip, sonra rehber. pir, en son basamak mürşit’tir. Bu sıralamada, ancak rehber durumunda olanlar pir veya mürşit (dede) olabilirler. Ancak, talip hiçbir şekilde “dede” olamaz.

Çağlayan Zazalarına göre, mürşitten sonra Hacı Bektaş Veli gelir. Son pir Hacı Bektaş velidir.

Tüm Alevi-Bektaşî Ocaklarında Hacı Bektaş veli ve Hoca Ahmet Yesevi bir yüceliş sembolüdür. Bu iki Horasan ehli, Zaza, Kırdış, Sünni-Alevi, Kürt-Türk hepimizin birleşebileceği yüce kişiliği temsil etmektedirler. Bu bir raslantı değildir, tarihsel ko-

sulların ve kültürümüzün oluşturduğu, gelenek ve törelerimizin damgalandığı bir gerçekliktir.

1 Ekim 1998 günü Çağlayan Babamansur ocağından Mehmet Ali ile birlikteyiz. Mehmet Ali de tıpkı Işıklı gibi Ocaklı olması nedeniyle bir aşireti yoktur, aşiretsizdir. Burada "aşiretsizlik" bir statü yükselmesi, bir saygınlık ifadesi olduğu halde, Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı Pagagedik (Bülmeçalı) köyünde yaşayan Piran aşiretinde gözlediğimiz "aşiretsizlik" farklı bir anlam taşımaktadır. Bülmeçalılar, hiçbir aşireti olmayan veya hiçbir aşirete mensup bulunmayanlara "aşiretsiz" adını vermektedirler. Aşiretsizler yani hiçbir aşirete mensup bulunmayanlar bir anlamda "yanaşma aşiretler"ler olarak da belirlenmektedirler. Halkımızın inancına göre, insanlar aşiretsiz düşünülemezler, eğer aşiretleri yoksa (aşiretsizlerse) bunlara yanaşma aşiret demek suretiyle bir aşiret olgusu içinde düşünülmesi gerekir. Ancak, burada bir noktayı vurgulamakta yarar vardır. Pagagedik yöresindeki sünni aşiretlerdir-kurmançları bu statülerinden ötürü aşağılanmaktadırlar. Aşiretsizlik, bir alt statüdür. Üst, Zazaca konuşanlar, Kürt sayılmalarına rağmen statü ise bir aşiret olgusu içinde bütünleşmektir. Yörede aşağılanmaktadırlar¹².

M. Ali'ye göre, Babamansur Ocağı da aslında Kureyiş yani Horasan'dan geliyor, Tunceli'nin Mazgirt ilçesi Lodakan köyüne yerleşiyorlar. Rivayete göre, Babamansur ile Kureyiş aslında kardeşmiş. Babamansur duvarcı ustası, Kureyiş ise elinde yılanın bir kamçı ile bir ayı üzerinde buralara gelmişler. Babamansur kardeşinin bu hünerini görünce elindeki malası ile bir duvara vurarak "yürü" diye haykırıyor. Duvar inerek Kureyiş karşılıyor, ona ikrarda (secde) bulunuyor: "Sen, ormandan bir yılanla geldin, mucize gösterdin" diyor. . Kureyiş ise: "Hayır" cevabını veriyor, benimki canlı seninki ise cansız" karşılığını veriyor. Bunun üzerine Kureyiş Babamansur'a secde ediyor. Bu merasimin sonucu, Babamansur, Hacı Bektaş veli'nin evladı oluyor. .

Bu anektodda görüldüğü üzere, iki önemli ocak Babamansur ve Kureyiş, köken olarak aynı noktadan gelmekte, ancak Babamansur Ocağı, Kureyiş Ocağının secdesi üzerine Hacı Bektaş Velinin evlatlığına yükselmektedir. Ocaklar arasında Hacı Bektaş Veli'ye evlatlık saygınlığın son aşamasıdır.

Burada Mehmet Ali bir noktaya daha dikkatimizi çekmektedir. Mehmet Ali: "Ben Babamansur Ocağı dedesiyim, Kureyiş Ocağı ise Babamansur'un talibi olması nedeniyle, aynı zamanda Kureyiş'in de dedesi sayılırım" diyordu. Burada bir ocak, öteki ocağın talibi olmak suretiyle birbirlerine bağlantıları sağlanmakta ve dayanışma süreci güçlendirilmektedir. Ocaklararası bu ilişkiler sistemi aynı zamanda Alevi cemaatlarında statü temsilcilerinin güçlenmesi gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Bir diğer Zaza mahallesindeyiz, bu da Yamaçlı'dır. Çağlayan'a 3 km. uzaklıkta bulunan Yamaçlı mahallesi, ifadelerine göre: "Dul kadınlarla birlikte 70 hanelik" bir yerleşim birimidir. 1937 olayı nedeniyle Tunceli'den Çanakkale'ye 500 hane olarak gitmişlerdir. İlkın, Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı Selvi köyünde 9 yıl kaldıktan sonra, tekrar Çağlayan'a dönmüşlerdir.

Yamaçlılar, Areğli aşiretine mensup olduklarını söylüyorlar. Mahalle (köy) sakinleri hem dedeler (Babamansurlular) hem de Kureyişliler veya Mahmud-u Hayraniler) soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Ocaklararası ittifak, cemaatlar arası bütünleşmeyi ve dayanışmayı güçlendirmektedir. Bu durum, ocak yaftası altında aşiret olgusunun da sürekliliğini etkilemektedir.

Yamaçlı cemaatında yapmış olduğumuz alan araştırması boyunca Hacı Bektaş Veli'den ruhsat almış, 72 yaşındaki Keko (Zazaca kardeş demektir) Şirin 50 dönüm kadar

¹² Orhan Türkdoğan, Güneçdoğu Kimliği, s. 91-92.

arazisi olan bir çiftçidir. Araştırma süresince bize rehberlik etmiştir. Yamaçlılar da Derviş Cemal Ocağından gelmektedirler. Bunların yanında Hacı Bektaş Veli'den gelen Pir Şultanlar da mevcut.

Keke Şirin'e göre, Yamaçlı'da yer tutan dört önemli ocak vardır. Bunlar şöyle belirlenebilir: Babamansurlular, Kureyşliler, Derviş Cemallar ve Pir Sultanlardır. Bu dördü de, aslında ocaklılardır. Hepsi de aynı zamanda Hacı Bektaş Veli'den ruhsatlılardır. Hatta, âyin-cem'i birlikte yaparlar. Ancak, Areğliler talip, Babamansurlular, Pir Sultanlar, Derviş Cemaller ve Kureyşliler ise Ocaktırlar. Keke Şirin, kesin bir dille şu yargıda bulunuyordu: "Biz talibiz, bu nedenle Ocaklılara saygı duyarız. Evliliklerde ise kendi aşiretimizden (Areğliler) olanları seçeriz, Ocaklılardan alamayız. Çünkü, biz onların evlatlarıyız". . Aykırı hareket, töreyi bozma anlamı taşır, bu da düşkünlük durumunu yaratır. Aynı şekilde, Lolanlılar aşireti de bizim gibi talip durumundadırlar. Bunlar da aslen Tuncelili olup Çağlayan beldesinde 10-15 hane, Yamaçlılar ise 4 hane kadardırlar. Bunların dışında Çağlayan beldesinde Karsanlılar, Haydaranlar, Şavalanlılar, Demanlılar, Çarekliler ve Balabanlılar gibi önemli aşiretler de vardır. Kısacası, Babamansurlular, Pir Sultanlar, Derviş cemaller ve Kureyşlerden kız alıp veremezler. Taliplik, ocaklar veya aşiretler arası insect taboo kurallarını canlı tutar.

O halde, Aşiret-Ocak farklılaşması önemli bir sosyal kategorileştirmeyi meydana getirir. Öyleki, aşiret bir soy kimliğini ortaya koyarken, ocak aşiretin Alevi niteliğini belirler. Ocaklı olmak aynı zamanda aşiret statüsünün üstündedir. Bir Alevi insanı aşiretinden önce ocak mensubiyeti olmakla sosyal rolünü oynar. Ancak, hepsinin üstünde Hacı Bektaş Veliye bağlılık gelir. Hacı Bektaş Veli tüm Zaza gruplarının kökenini oluşturur. Hacı Bektaş Veliden ruhsat alınır.

Halkımız, zaman zaman Hacı Bektaş Veli'ye giderler, türbesini ziyaret ederler.

Hatta, Hacı Bektaş Veli'nin Orta Asya'dan geldiğini, Türk kökenli olduğunu bize ifade etmektedirler. Keza, Hoca Ahmet Yesevi'yi de saygıyla anmaktadırlar.

Zaza Alevilerine göre, "El ele, el hakkadır". Bu şu demektir: "Ben talibime gidiyorum. Talibimin bana verdiği (Hakkula) yı veya (Çıraklığı, yani Allah rızası için gönülden kopan para, buğday ve davar gibi nesnelere) alır, bunun yarısını kendi pir'ime ayırırım. Pirim de kendi payına düşen Hakkula'nın yarısını aldıktan sonra, öteki yarısını kendi pirine verir. Nihayet o da kendi için ayırdığının yarısını Kırşehirdeki Hacı Bektaş Veli vakfına bağışlar. Aynı gelenek her yıl devam eder gider. İşte biz Alevilerde "El ele, el Hakka"nın anlamı budur. Talip'ten Başlar Pirleri piri Hacı Bektaş Veli'de düşünülür. Böylece, Talibin hakkulası-bir kuruş da olsa- Hacı Bektaş Veli'ye ulaşması gerekir.

Resmi eğitimin dışında, Pirlere cemaatlaşma, dayanışmayı sağlama ve alevilik olgusunu canlı tutma gibi önemli rolleri bulunduğu unutulmamalıdır. "Bir pınarın başında testi ola, testi kendi başına dola, bu mümkün değildir. İnsanlara yol gösteren, onları yönlendiren, eğiten bir rehber muhakkak ihtiyaç vardır. Bu nedenle, Alevi topluluğunda pirlere bir sosyal aktör olarak rolleri büyüktür. Tarihsel gelişim süreci içinde, Alevi cemaatinin kimliğini korumasında bu güçlerin etkinliği tartışılmaz.

Rehbersiz kalan alevi cemaatlarını pir her yıl dolaşarak, onlara yön vermeye ve adab öğretmeye" gayret gösterir. Görgü ve cem merasimlerini düzenleyerek musahiplik ve benzeri örgütlenme biçimlerini düzenler. Taliplerini karşısına alır, aileleriyle, kapı komşularıyla iyi geçinmelerini, "ellerine-bellerine ve dillerine hakim olmalarını" öğütler. Özellikle, Pir: "Dilindeki bana, kalbindeki sana" demek suretiyle bizleri küslerle barıştırır, barıştırmamızı telkin eder. Bu eğitici nitelikteki pratiklerden sonra pir, eğer talibin noksanının olmadığını anlarsa hakkulasını alır, aksi takdirde iade eder.

Keko'ya kimliğini soruyorum: "Sen kimsin?Nereden geliyorsun?Kendini ne hissediyorsun?"Keko, hiç tereddüt etmeden, şöyle bir yaklaşımda bulundu: "Asıl Türk biziz, çevremizde gördüğümüz şu Türkler, bizden Türklüklerini almışlardır. Emeviler yani Türkler, Türklüklerini bizden almışlar, biz Horasan ehliyiz, Hacı Bektaş Veli'den geliyoruz. Bu nedenle, gerçek Asya kökenli Türkler biziz. . Benzer biçimde bir diğer yaklaşımı Manisa Beyoba/Akhisar Zaça alevileri de bana ifade etmişlerdi: "Biz Eti Türkleriyiz, Hacı Bektaş Veli'ye bağlıyız"¹³. Bu yüzden hakiki Türk biziz. "

Keko Şirin'in bu ifadelerinde bir önemli nokta dikkatlerimizi çekmektedir. O da Sünnileri Emevilerle özdeşleştirmeleridir. Sünni Türkler, Keko'ya göre Emevidirler. Burada, Osmanlı'ya olan tarihi tepkinin izlerini de gözlemek mümkün. Çünkü, Osmanlı belirli bir dönemden itibaren Alevileri dışlamış, onları marjinalite itmiştir. Emeviler de Ehli Beyte ıstırap çekirmiş, onları adeta yok saymışlardır.

Keko Şirin, aynı zamanda Areğli aşiretinin yetkili bir temsilcisidir de. Gelenekli Alevi; Zaza kültür kalıplarının önemli bir kesimini ondan derliyoruz. Eko'ya göre: "Peygamber zamanında 2 aşiret varmış, biri Haşimiler, öteki de Emevilermiş. Biz ise Horasan'dan gelmeyiz, bu nedenle tamamiyleTürküz. Haşimiler ise Ürdün'de kalmışlardır.

Emeviler olan Sünniler ise Anadolu'ya gelip yerleşmişler. Şu anda Rusya ve Anadolu'da yaşayanların hepsi Emevi kökenlidirler, hakiki-Türk şu anda biziz. Kimse bize Kürt demesin. "Keza, "biz Emevilerden farklı olarak ibadetimizi Türkçe yaparız. Çocuklarımız Zazaca bilmezler. Emeviler ise Arapça ibadet yaparlar. Bu nedenle, halis Türk bizleriz. Biz, namaz kılmayız, Cem'e gideriz. Her Cuma köyümüzde uygun bir evde toplanır, cem tutarız, Allah'ı zikrederiz. Ehli Beyti ve Hz. Peygamberi anarız. Bu merasim iki saat kadar sürer. Merasimi pirimiz yönetir. Bizim de namazımız işte budur. Hz. Ömer ve Hz. Ali zamanında camii vardı. Ancak, Yezid yönetimi ele aldığımda, Hz. Ali ve evlatlarına hakaret yağdıran bir levhayı caminin üzerine astığımdan, Yezid'in işte bu tutumundan, Ehli beyte yönelik bu hakaret dolu yaklaşımından ötürü camiye gitmiyoruz. Çünkü, Yezid'in camiyi Ehli Beyte hakaret olarak kullanması sonunda Sünni-alevi ikiliğini yaratmıştır. Ehli Beyti sevenler Cem evine, Yezid'i destekleyenler ise camii'yi tercih etmişlerdir."

Keko, böylece Alevi-Sünni ayrışımına bir değişik unsur ekliyordu. Öteki Alevi grupları ise bu ayrılığı Hz. Ali'nin camii'de şehit edilmesi olayına bağlıyor, Camiye gitmediklerini söylüyorlardı. Bir başka grup da Sünniler şeriat kademesindedirler, biz Aleviler ise tarikat basamağındayız. Bu nedenle, bizim namazımız kılınmıştır, camiye gerek yoktur diyorlardı. Şimdi ise Emevi faktörü ortaya çıkıyor, Sünniler de Emevilerle özdeşleştiriliyorlardı. Ancak, Emevi tarihine ait olan bütün bu olaylardan Türkleri sorumlu tutmak mümkün değildir. Ne yazık ki Volk veya geleneksel alevilik İslam tarihini Türk tarihiyle özdeşleştirmektedir. Bunda da, Osmanlı'nın öz kimliğinden soyutlanarak, ümmet ideolojisi içine girmesi, Türklüğünü dışlaması birinci derecede önemli etken olmuştur

Keko Şirin, toplantı boyunca yapmış olduğu sohbetlerinde cemaat nezdinde saygın, kültürlü ve sözleri dinlenir bir önder kişi olduğunu kanıtlıyordu. Keko Şirin, Hoca Ahmet Yesevi'yi duymuş, Hacı Bektaş Veli'nin hocası olduğunu söylüyor, "onu yetiştirendir", diyor. Bize göre diyor, Keko Şirin "İslamlığın gerçek kilidi Hz. Ali'dir Hilmi Dede'nin ünlü sözünü duymuş: "Ayna tuttum özüme, Ali gördündü gözüme" diyor. Benzer birini aktararak Ben-öz arasındaki benzeşimi aktarıyordu: "Dilindeki bana, kalbindeki sana".

¹³ Orhan Türkdoğan, Alevi-Bektaşî Kimliği, s. 261-262.

Zaza töre ve gelenekleri de üzerinde durulması gereken bir gelişimi ortaya koyuyordu. Bunu, bir alan araştırması çerçevesinde bizzat Zaza alevilerinden dinlemek yararlı olacaktı. Bunlardan ilk akla geleni "Al karısı" geleneğidir. Şamanlardan beri sürüp gelen bu inancın kuralları Zazalar arasında da canlı bir biçimde yaşamaktadır. Zazalar, Al karısına (Heligepeseu) diyorlar. Al karısı doğan çocuğu veya anneyi (loğusa) boğmaya çalışan bir yaratılmış. Bunun için dualar okunur, sarmısağa çuvaldız geçirilerek ya duvara tesbit edilirmiş yahut da loğusanın yastığı altına konulmuş. O vakit tılsım çözülür, al karısı loğusadan uzaklaşmış. Tüm Sünni-Alevi, Kürt; Türk bütün gruplar da benzer paralellığe rastlamaktayız.

Toplulukta eşik de kutsal kabul ediliyor. Eşiğe oturmak, idrar yapmak hem günah hem de haneyi yoksulluğa götürürmüş. Böylece, eşik kutsal ile kutsal dışını birbirinden ayıran bir sınır çizgisidir. Kutsal-dışı sokak ve çevre ise kutsal ev, yuvadır. Bir insan Kutsal-dışından kutsala girerken eşiğe saygı duymakla yükümlüdür. Keza, ay tutulması da bir takım töre ve geleneksel normlara yönelmeyi gerektirmektedir. Silah sıkılması, dua yapılması bu pratiklerden ilk akla gelenleridir. Hatta, ay tutulmasında topluca ağ-larlanmış da. Çünkü, kutsal olan ay karanlığa gömülmüş, tekrar aydınlığa çıkması için ağlamak önemli bir destek sayılmış. Bütün bu töre, gelenek ve pratiklerin tek amacı, ayın karanlıktan kurtulması ve bizleri aydınlatması içinmiş.

Zaza toplulukları Hızır İlyas'ta da üç gün oruç tutarlar, akabinde kurban keserek, lokma dağıtırlarmış. O gün, aynı zamanda gençler oruç tutar, hiç su içmeden oruçlarını açarlarmış. Gece de yine hiç su içmeden, niyet tutup yatarlarmış. Gece rüyalarında hangi semtten kendilerine su gelirse, oradan evleneceklerine inanırlarmış. Keza, grup Muharrem ayında da 12 gün orucu tutar hiç su içmezlermiş.

Keko Şirin'e ve cemaatına: "Şia ile aralarında bir fark olup-olmadığını soruyoruz. Verilen cevapları şöyle sıralayabiliriz: 1) Şiilerin dedeleri (Ahunt) Yezit taraftır. Bunlar Hz. Ali'yi şehit ettikten sonra, Peygamberin torunu olduğunu anladılar, pişman oldular, döğünmeye başladılar. İşte şiilerde gördüğünüz Muharrem ayındaki zincirli döğünmelerin temelinde bu pişmanlık duygusu yatar. Bizde döğünme yoktur. 2) Şiiler Muharrem ayında 30 gün orucu tutarlar, biz ise ayın üç günü (19-20 ve 21) oruç tutarız. 3) Biz de "Pir"lik esastır, onlar da "derviş"lik vardır. 4) Onlar camiye giderler, matemi de tutarlar, yalnız "cem tutmazlar." Biz ize camie gitmeyiz. 5) Şiiler Hz. İmam Cafer'e bağlı olduklarını söyler, bu yolu izlerler. Biz de soruyoruz, öyle ise neden Hz. Hüseyin'i şehit ettiler? 6) İranilerde Humeyni ve Şah zihniyeti vardır. Bizlere yakın olanları Humeyni değil, Şah zihniyetidir. Çünkü, Humeyni çok insanı zincirle boğdurdu, namaz kılmayı da öldürdü, kadınları çarşafa soktu, ülkelerini karanlığa götürdü."

İşte Keko Şirin ve cemaatlarının Şiiler hakkındaki gelenekli bilgilerinin esas unsurları bunlardan ibaretti. Bu görüşlerinde İrani şiilerle Emeviler arası benzeşime dikkat çekmek gerekir. Şiiler namaz kılmaları ve camie gitmeleri nedeniyle Sünni kimlik çizgisinde düşünölmekte, sünnilik de Emevi kavramıyla özdeşleştirilmektedir.

Erzincan zazaları üzerindeki araştırmaları tamamladıktan sonra, Türkmen kökenli Alevileri de incelemenin zarureti ne inanmıştım. Böylece, Kırmanç Aleviler, Zaza Aleviler kategorisi yanında bir de Türkmen Alevileri devreye giriyordu. Küçükkağan, Çağlayan'a bağlı bir köydür. Bu Türkmen Alevilerin piri de "Kızıl Delî"dir. Bu pir de Zazalar da gözlediğimiz üzere Hacı Bektaş Veli'ye bağlıdır. Görölüyor ki, Erzincan yöresinde Hacı Bektaş Veli Zaza ve Kırmanç Aleviler kadar Türkmen Alevilerin de en yüce piri dir. Bu Pirlir piri de Horasan kökenlidir. Küçükkağanlılar tüm özellikleriyle Zaza ve Kırdaş gruplarıyla benzer pratikleri taşımakta, gelenek, töre ve ayini cem ku-

rallarını paylaşmaktadırlar. Bu nedenle üzerlerinde fazla durmak suretiyle gereksiz ayrıntılara gitmek istemiyorum.

Erzincan yöresinde Alevilikten sünniliğe yönelmiş Pişkidağ köyündeyiz. Arelli (Areğli) aşiretin olan köy. Erzincan'a yaklaşık 20 km. uzaklıkta Üzümlü ilçesine bağlıdır. Yaklaşık 70-80 hane kadardır. Erzincan yöresinde Alevilikten Sünniliğe yönelmiş ilk örneğini teşkil etmektedir. Erzincan tarihinde Arelli'ler için Arıllı karşılığına rastlıyoruz. Böyle olunca Arıllı (arık) temiz/saf anlamlarını taşıdığı gözlenmektedir. Orkun Anıtlarında da bu kavram "Arıl" olarak zikredilmektedir. Böyle olunca aşiretin kökü kuşkusuz bir Türk boyu olduğu noktasında toplanmaktadır¹⁴.

Arelliler, Sünnilerle sürekli kız-alıp vermektedirler, toplumsal ilişkilerinde hiçbir düzensizliğin gözlenmediği kanısındadırlar. Akhisar/Manisa Sünnetçiler köyü gibi Pişkidağ'lılar da Alevilikten sünniliğe yönelmiş bulunan ikinci bir örneği teşkil etmektedirler.

Erzincan-Kemah yolu üzerinde Erzincan'a 3 km. uzaklıkta bir merkez köy olan Beşsaray (Sürbahan) da Hıdırabdallı Ocağına bağlı yaklaşık 200 hanelik bir Alevi köyüdür. Ocağın belli bir mürit ve talipleri yoktur. Öteki ocakların düşkün talip ve müritleri bu ocağa gelir ve düşkünlükten kurtulmaları için gereken yargılamaları yapılır.

Alevi-Bektaşî Kimliği adlı araştırmamızda da bu tip düşkün ocağı diyebileceğimiz örneklerle karşılaşmıştık. Beşsaray'da bunlardan bir diğeridir. Ahmet Uğurlu Dede, Hıdırabdallı Ocağının bilgili ve deneyimli bir temsilcisi. Kendisiyle birlikte cemaat içinde sohbet yapıyoruz. Cemaat, Uğurlu'ya gereken saygıyı gösteriyor.

Hıdırabdallı Ocağı dede soyu gütmektedir. Dedelik, erkek soyu izleyerek Uğurlu ailesinde sürüp gitmektedir. Cemaatta düşkün olanların düşkünlüklerinin kaldırılması ve yeniden cemaate dönmeleri tamamıyla Ahmet Uğurlu dedenin yetkisi altındadır.

Beşsaray'da 3 esas ocak daha vardır. Bunlar da: 1) Derviş Cemal, 2) Kalender ve 3) Kureys ocağıdır. Ancak, Hıdırabdallı Ocağının Erzincan'daki temel yerleşim alanı Aslanlı mahallesidir. Bunlar da şu anda 5 hanedir, ötekileri de İstanbul'a (Kartal ve Avclar) göç etmişlerdir.

1932 doğumlu Ahmet Uğurlu şöyle diyordu: "Biz üç kardeş Ocakzadeyiz, üçümüzün de "dedelik" kimliğimizi cemaatımızın benimsemesi ve tercihi esastır. Eğer cemaat benimser, töre ve geleneklere uygun bir adap ve yaşantı bulursa dede olarak seçimini yapmış olur. Ben şahsen 20 yıldan beri dedeliğimi devam ettirmekteyim. O tarihten bugüne kadar hiçbir düşkünlüğü de kaldırmış değilim. Çok az sayıda başvuran olduysa da, normal bir sonuç alınmadı".

Görülüyor ki, Hıdırabdallı'da dedelik soy izlemekte, ancak dede olabilecek sayısı birden fazla olduğunda ya cemaat seçme hakkını kullanmakta veya üçünü birden Dede olarak tanımaktadır.

Ahmet Uğurlu dedeye soruyoruz: "Göreviniz nedir? Cemaatta ne tür bir işlevi yürütüyorsunuz? Uğurlunun yaklaşımı şöyle: "Cemaatta dini vecibeleri yürütürüm, cenaze işleriyle uğraşırım. Ayrıca, düşkün kaldırma ocağı dedesi olarak da bizzat düşkünlüğü kaldırma gibi hayati görevlere sahibim".

Alevi kültüründe-talip ve mürit gibi rehber durumunda olanların dışında kız alıp – verme olağan bir iştir, ancak talip ve müritle bu ilişkiler yürütülemez. Ahmet Uğurlu Dede bir noktaya önemle parmak basıyor: "Sünnilere kız veremeyiz. Çünkü onlar kızlarımızı cami etrafında dolaştırmakta ve bundan da bir çeşit zevk almaktadırlar" diyor, serzenişte bulunuyordu. Bununla beraber, son yıllarda az da olsa Sünnilerle kız alıp verme işlemleri başlamış bulunmaktadır. Bilindiği üzere, alevi

¹⁴ Mahmut Rişvanoğlu, *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, s. 129-192.

leri başlamış bulunmaktadır. Bilindiği üzere, alevi kültüründe bir kız, bir sünni ile evlendiğinde veya ona kaçtığına düşkün oluyordu. Aynı gelenek Hıdırabdallarda da devam etmektedir.

Ahmet Uğurlu, bir noktaya daha açıklık getiriyordu: "Biz, Türk Alevileri olarak, Zaza-Kırmanç ne olursa olsun, bütün Alevi olanlara kız verir kız alırız. Yeter ki Sünni olmasınlar. Ayrıca, biz Şafilere (Kürt) diyoruz. Mesela Kâmuran İnan Şafi kürttür. Ancak, bir Alevi-Zaza, Türkçe veya Zazaca da konuşsa biz onlara aslâ (Kürt) demeyiz. Erzincan ilimizde, Sünniler de Alevilere (Kürt) demektedirler. Böylece, sülaleden kaynaklanan bu isimlendirmeler geleneğimizde köklü bir biçimde yer etmiştir."

Hıdırabdallar Cemaatına, "Şia'ya kız verir misiniz?" sorusunu yönetiyoruz. Öteki alevi ocakları gibi onlar da görüşlerini şöyle sıralıyorlardı: "

a) Şia ile Sünniler arasında hiçbir fark yoktur

b) İbadet ayrılığımız var. Bu da uyumsuzluk yaratmaktadır.

c) Şiilerde musahiplik, Cem ve ikrar gibi köklü geleneklerimize raslanmaz.

Bu üç temel unsurlardan ötürü şia ile kız alıp-verme ilişkisine giremeyiz. Ayrıca,

d) Şia'da katı bir rejim anlayışı vardır. Biz aleviler ise hoşgörü anlayışına sahibiz.

Hıdırabdalları Ocağı dedesi, aynı zamanda Hacı Bektaş veli'yi Pir, Hoca Ahmet Yesevi'yi de Mürşid olarak kabul etmektedir. Ayrıca, inançlarına göre, Hıdırabdalları Karacaahmet Sultan'ın evladıdır. Dede, "biz de onların torunlarıyız" diyordu.

Cemaattan ayrılmadan önce Dede yanıma yaklaşarak size unuttuğum bir noktayı daha açıklamak isterim: "Hıdırabdalların talipleri düşkünler ve düşkünlerden gelenler yanında bir de sünnilikten Aleviliğe dönenlerdir. Ben, Hıdırabdalları Ocağı dedesi olarak 1960'dan bu yana 5 hane kadar sünni ailenin aleviliğe intisabını onayladım. Hepsi de huzurunda ikrarda bulundu ve aleviliği kabullendiler" ..

Alevi ocakları üzerindeki araştırmalarımda da yer yer sünnilikten aleviliğe geçişlere tanık olmuş, bunları ayrıntılı bir biçimde açıklamıştım. Ancak, bu tür ilişkiler (gönül bağı veya kaçmalar) taraflar arasında önemli huzursuzluklara ve gerginliklere yol açtıklarına da işaret etmiştim.

Erzincan yöresi araştırmalarımızın bir diğeri de Sarı Saltuk Ocağı cemaati ile yaptığımız sohbetler olmuştur. Erzincan'a 14 km. uzaklıkta bulunan Yeşil Çat veya Germili 70 hanelik bir merkez köydür. Germili'de son yıllarda artan göçler nedeniyle şu anda (3 Ekim. 1998) Sarı saltuk Ocağına bağlı üç haneden ibaret bir aile topluluğu kalmıştır. Bilindiği üzere Sarı Saltuklular, ülkemizde en fazla Tunceli, Sivas, Şiran (Gümüşhane) yörelerinde yaşamaktadırlar. Pirleri, Tunceli'de oturan Seyyitgazi Kasım adlı bir zatmış, ancak yakınlarda vefat etmiş, pirsiz kalmışlar. Bu yüzden ayin-i cem ve görgü törelerini uygulayamıyorlar. Bir alevi topluluğu için en önemli husus, ya pirin düşkün olması veya pirsiz kalınmasıdır.

"Sarı Saltuk kimdir? Ve nereden geliyor?" sorusuna Dursun Toptaş'ın yaklaşımı şöyle: "Şeyh Ahmet Yesevi zamanında Hacı Bektaş Veli ile birlikte karar vererek Sarı Saltuk'u Anadolu'ya yolluyorlar (sahyorlar). İşte Sarı Saltuk adı bu (salmaktan) geliyor. Bu zat, nereye gideceğini mürşidinden sormadan Anadolu'yu hedef olarak seçiyor. Rivayete göre, Anadolu'da yaşayan yedi devlette de Sarı Saltuk görev alıyor. En ziyade Balkanlarda, Yugoslavya'da bulunuyor. Bektaşî kültürünü Avrupa'ya ilk yayan da yine Sarı Saltuk oluyor. Hatta, Alevilik kültürünün bu yörelerde etkin bir tarzda yayılabilmesi için de bir keşişin yerine bizzat keşişlik görevini yüklenerek, Hıristiyanların farkına varmadan el altından Alevi-Bektaşî inanç, töre ve geleneklerini yaymaya çalışıyor.

"Sarı Saltuk hakkında rivayet olunur ki, yedi yerden (devlet veya ülke anlamında) insanlar Sarı Saltuk'a sahiplenmek istediler, ancak aralarında bölüşemediler, anlaşama-

dılar. Bir gün, zamanın bilginlerinden biri , topluluklara: “Siz yedi tabut hazırlayın, Sarı Saltuk hangisinin tabutunda görünür ise o devletin ülkesinde türbesi yapılsın ve o ülkenin insanı olsun” diyor. Öyle yapılıyor. Ancak, yedi kişiden ilki, “acaba benim tabutumda mı” diye endişeye kapılıyor ve tabutu açıyor, Sarı Saltuk’u görüyor. Aynı şeyi diğerleri de deniyor, hepsi de Sarı Saltuk’u tabutlarında görüyorlar. Bunun üzerine Sarı Saltuk’un cenazesi hangi ülkenin tabutunda görüldü ise o ülkeye türbesi yapılıyor.”

Sarı Saltuk Ocak yetkilisi Dursun Toptaş’a göre, Sarı Saltuk hikâyesi budur. Ocak, böylece Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Sarı Saltuk gibi üç önemli Horasan ehlini bir sentez yapmak suretiyle inanç sisteminin dokusuna naksetmektedir.

Bilindiği üzere, Şaman inanç sisteminde “al bastı veya al karısı” kültü ikilidir: Biri kara al bastı , öteki de sarı al bastı’dır. Bu nedenle Eski Türklerde Sarı ve Kara bir değerler sistemidir. Orkun Anıtlarında rasladığımız Kara Budun ve Ak Budun kavramları gibi. Aynı ocağa Balıkesir’in Edremit ilçesi Tahtakuşlar köyünde de raslıyoruz. Tahtakuşlar Türkmenleri Selçuklu uç beylerinden Sarı Saltuk’a bağlı bir boydan geldiklerini açıklamaktadırlar. Tahtakuşlar’da aynı zamanda bir diğer Şaman geleneği olan kaz ayağı motifine de raslıyoruz. Faruk Sümer, kaz ayağı motifinin Orta Asya mühürü olduğunu ve Tahtakuşlar köyünün de bu sembolü taşımış olmalarıyla kendilerinin Oğuz Türkleri boylarından geldiklerini belirtmiş oluyorlar” yargısını ileri sürüyordu.

Beyobâ Alevileri üzerinde araştırmalarımı yürütürken, Tunceli yöresinden gelen Zaza kökenli Hozatlılar 12 aşiretten ibaret olduklarını bize açıklamışlardı. Bunlardan sadece dördünü (Kocuşağı, Karaballı, Abasan ve Kureyşan) hatırlayabildiklerini açıklayabilmişlerdir. İtikadi mezheplerini de dört kısma ayırıyorlardı. Bunlar sırasıyla: Derviş Cemal, Ağuçınler, Baba Mansurlar ve Sarı Saltuklular idi. Bu durum Sarı Saltuk ocağının doğudan batıya, hatta Otman Baba ocağıyla birlikte Balkanlara, Yugoslavyaya kadar yayıldığını göstermektedir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde de Barak Baba, Sarı Saltuk, Geyikli Baba ve Taptuk Emre gibi ulu kişilerin adlarına raslıyoruz. Özellikle Sarı Saltuk Balkanlarda derin iz bırakmış bir kişiliği temsil etmektedir. Yugoslavya’da halk inançlarına göre hâlâ insanlar Sarı Saltuk’un her sabah uyandıklarında yedi yerde göründüklerini anlatmaktadırlar.

Toptaş, kendini hem Alevi hem de Bektaşî olarak kabul etmekte, bunlara ait yayınları izlediğini söylemektedir. Toptaş’a göre: “Alevilik de Bektaşîlik de Türk kültürünün bir ürünüdür. Aralarında hiçbir fark yoktur. Yalnız, Anadolu’da yaşayan bir kısım Sünniler-Toptaş bunlara Türk diyordu. Arap ilmine, yaşantısına ve kültürüne yakınlık duymuş, kendi gelenek ve törelerini ihmal ederek Sünniliğe yönelmişlerdir. Yine bir kısım Türkler de (Alevi-Bektaşîler) ise Hacı Bektaş yolunu ve Türklüğü ön plana çıkarmışlardır.

“Bence, Alevi-Bektaşî farklılığı diye bir şey yoktur. Hepsi aynı doğrultudadır. “Toptaş’ın bu görüşleri hemen hemen tüm Alevi topluluklarının ortak yargıları biçiminde algılanabilir: Alevilik, Türk kökenli, Sünnilik Arap kökenlidir.

Dursun Toptaş, babasının köy enstitüsü mezunu olduğunu, yakın zamana kadar ocağın hem dedeliğini, hem de öğretmenlik yaptığını belirtiyordu. Bugün aynı görevi, kendisi yüklenmiş bulunuyor.

Ağuçan Alevileri de kendilerini bir Türk boyu olarak ifade ediyor ve inanç sistemlerine gönülden bağlı olduklarını açıklıyorlardı. Ağuçan’lar da Erzincan’a 21 km. uzaklıkta bulunan Ekinci (Geçürdek) merkez köyünde yaşıyorlar. 60 hanelik, Orta Asya’dan geldiklerini söyleyen bu köyün dedesi de Erzincan’da gözlükçülük işleriyle uğraşan

Mahmut Aydın'dır. Aydın, aynı zamanda Malatyalı Hüseyin Doğan Dede'nin akrabası olduğunu da bize açıklıyordu.

Ağuşanlar (Ağuiçenler) dedesi Aydın, alevi ve bektaşiler arasında önemli bir fark bulunduğunu görüşündedir. Bu nedenle Dursun Toptaş'tan ayrılmaktadır.

Ona göre, "Alevilik doğuştan, Bektaşilik ise intisap yani sonradandır. Her sünni bektaşi olabilir, fakat alevi olamaz. Ama, aleviler hem bektaşi hem de alevi kimliğindedirler, fakat aslâ sünni olamazlar."

Mahmut Aydın, dedeliğinin soydan (atadan-dededen) geldiğini açıklıyor: "Ben bir dede soyunun temsilcisiyim, bu nedenle dedelik görevini yürütüyorum" diyordu. Aydın Dede, Ağuşanların Türkiye genelinde yaklaşık bin hane kadar bir nüfusları olduğunu görüşündedir. Asıllarının Horasan'dan Malatya, Elazığ (Sün) ve Tunceli (Ovacık, Kemah, Şiran, Sivas (Divriği), Tokat, Amasya ve Çorum yörelerine geldiklerini, buralara yerleştiklerini bize açıklıyordu. Son yıllarda Doğu ve Güneydoğu'da başlayan yoğun göçler karşısında Ağuşanların bir grubunun da İzmir, İstanbul, Ankara gibi büyük kentlere yığıldıklarına tanık oluyoruz.

Geçerdek Ağuşanlarında da bir ailede erkeklerin hepsi dede yani Seyyittirler. Böylece, seyyitlik-Dedelik, soydan gelen ailelerde tüm erkekleri kapsamaktadır. Ancak, aile içinde hizmet aşkı, görev sorumluluğu yüksek olan erkekler ancak dedeliği yürütebilirler. Böyle bir yetenek ve kişiliği taşımayanlar dedelik görevini iade etmek durumunda dırlar.

Aydın dede: "Özümüz 12 imam yani Zeynel Abidin soyundandır. Oradan Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'ye uzanan bir soy kimliğimiz vardır. Dedeliğimiz de, Seyyide saadet, evladı resul anlamındadır" tarzında görüşlerini açıklıyordu.

Mahmut Aydın'a göre, Zazalarda rastlanan kirvelik Ağuşanlarda gözlenen musahiplik kadar önemli değildir. Alevi topluluğunda dinamik rolü olan musahipliktir. Çünkü, bir sünni de kirvelik yapabilir, fakat musahiplik tamamıyla alevi kültürününün bir malıdır".

Aydın Dedeye, Alevi statü hiyerarşisini (sosyal saygınlık sıralaması Sını) soruyoruz, bize şöyle bir modeli açıklıyor: Talip, rehber, pir, mürşit. Bu kategorileşmeye göre, rehber, talibin piri, pir rehberin piri, pirin piri de mürşit oluyor.

Erzincan yöresi Zaza kökenli aleviler yanında, Türk ve Kurmanç kökenli aleviler araştırması aslında derinleştirilmesi gereken önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Her iki grup da ocak olarak Orta Asya'dan geldiklerini, pirlерinin Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli olduğunu ayrıntılarıyla bize açıklamaktadırlar.